

УДК 346.12:339.13:339.33:621.3(477)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН НА ОПТОВОМУ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ

Смолярова М.Л.

кандидат юридичних наук
Класичний приватний університет

Кругликов Є.С.

Класичний приватний університет

I. Вступ

Електроенергетика є базовою галуззю національної економіки, ефективне функціонування якої є необхідною умовою стабілізації, структурних перетворень економіки, задоволення потреб населення та суспільного виробництва в електричній енергії. Від надійного й сталого функціонування галузі значною мірою залежать темпи виходу України з економічної кризи, стан і рівень енергетичної безпеки держави. Саме енергетичні ресурси є вагомою та необхідною складовою у процесі виробництва й реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають ціннову визначеність, – господарській діяльності суб'єктів господарювання. Тому все більшого значення набуває проблема впорядкування системи відносин між суб'єктами господарської діяльності в процесі здійснення купівлі-продажу електричної енергії. Саме вдосконаленню таких відносин повинно сприяти ефективне функціонування оптового ринку електричної енергії (ОРЕ) України.

Проблеми електроенергетичного комплексу та інфраструктури енергетичного ринку розглядали у своїх працях такі фахівці у сфері економіки та технічних наук, як: В.Г. Дерзський, А.А. Долинський, О.В. Мозенков, Я.І. Олійник, М.І. Покровський, Ю.В. Продан та ін. Деяких аспектів правового регулювання електроенергетичного комплексу торкалися у своїх працях О.М. Губрієнко, С.І. Ершова, В.К. Мамутов, В.С. Щербина та ін.

Недосконалість законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють питання у сфері відносин між суб'єктами господарювання в процесі виробництва й реалізації; неврахування ними змін, що відбуваються в енергетичному комплексі України; низька інвестиційна привабливість галузі зумовили актуальність статті.

II. Постановка завдання

Метою статті є виявлення проблем організації та функціонування ОРЕ України й

обґрунтування напрямів удосконалення законодавства у сфері регулювання відносин суб'єктів господарювання у процесі виробництва, передачі та постачання електричної енергії.

III. Результати

Електроенергетика України була сформована як складова електроенергетики колишнього СРСР, проте сьогодні її інфраструктура не відповідає вимогам енергокомплексу незалежної держави, незважаючи на здійснені структурні зміни. Так, відповідно до Указу Президента "Про заходи щодо ринкових перетворень в галузі електроенергетики України" від 21.05.1994 р. № 244/94, започатковано впровадження децентралізованого конкурентного ринку електроенергії (відповідно до англо-уельської моделі) [8], а Указом Президента "Про Національну комісію з питань регулювання електроенергетики" від 08.12.1994 р. № 738/94 було створено регуляторний орган – Національну комісію регулювання електроенергетики (НКРЕ) [10].

Згідно із Законом України "Про електроенергетику", ОРЕ України є ринком, що створюється суб'єктами господарської діяльності для купівлі-продажу електричної енергії на підставі договору [4].

ОРЕ, відповідно до Закону України "Про електроенергетику", діє на основі Договору між членами ОРЕ (ДЧОРЕ), яким визначено умови діяльності, права, обов'язки й відповідальність його учасників, а також порядок діяльності, інфраструктуру ринку та його органи. Економічні та фінансові механізми функціонування регулюються Правилами Оптового ринку електроенергії й іншими додатками до ДЧОРЕ [4; 5].

Модель енергоринку зумовила побудову нової структури ОЕС України, а саме:

- чотири генеруючі акціонерні компанії теплових електростанцій (Донбасенерго, Дніпроенерго, Центренерго, Західенерго);
- національна акціонерна енергетична компанія України (НАК "ЕКУ"), що включає державну акціонерну компанію

- (ДАК) "Укргідроенерго" та ряд великих ТЕЦ: Дніпродзержинську, Миколаївську, Харківську, Одеську, Херсонську);
- державне підприємство Національна атомна енергогенеруюча компанія (ДП НАЕК) "Енергоатом";
 - національна енергетична компанія (НЕК) "Укренерго";
 - 27 енергопостачальних компаній (25 обл-енерго і 2 міськенерго);
 - державне підприємство (ДП) "Енерго-ринок";
 - великі енергоємні промислові підприємства [1, с. 7].

Відповідно до Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", діяльність з "виробництва, передавання та постачання електроенергії підлягає ліцензуванню й регулюється НКРЕ [9].

При цьому слід зазначити, що генеруючі компанії здійснюють два види діяльності: виробництво електроенергії та постачання електроенергії за нерегульованим тарифом.

Зважаючи на те, що значна частина учасників ОРЕ України є монополістами, функціонування оптового ринку електроенергії здійснюється також з урахуванням положень Закону України "Про природні монополії" від 20.04.2000 р. [11], Закону України "Про захист економічної конкуренції" від 11.01.2001 р. [7], Закону України "Про захист від недобросовісної конкуренції" від 07.06.1996 р. [6].

Уся електрична енергія, що виробляється на електростанціях, встановлена потужність яких перевищує 20 МВт чи середній річний обсяг відпуску електроенергії якими в енергосистему України перевищує 100 млн кВт/год, а також на вітроелектростанціях, незалежно від величини встановленої потужності чи обсягів відпуску електричної енергії в енергосистему України, повинна продаватися на ОРЕ України.

Виняток може становити електроенергія, яка споживається для власних потреб електростанцій або вироблена на ТЕЦ з метою постачання споживачам, котрі перебувають на території, на якій суб'єкт господарської діяльності, що володіє чи управляє ТЕЦ, здійснює підприємницьку діяльність з постачання електроенергії [4].

ОРЕ України створюється на підставі договору – ДЧОРЕ, сторонами якого є суб'єкти господарської діяльності, пов'язаної з:

- диспетчерським (оперативно-технологічним) управлінням об'єднаною енергетичною системою України (оперативне управління об'єднаною енергетичною системою України із забезпеченням надійного й безперебійного, з додержанням вимог енергетичної безпеки, постачання електричної енергії споживачам), яке на сьогодні здійснюється державним

- підприємством "Національна енергетична компанія "Укренерго";
- виробництвом електричної енергії на електростанціях;
- передачею електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами;
- постачанням електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами;
- оптовим постачанням електричної енергії.

У ДЧОРЕ повинні визначатися мета та умови діяльності, права, обов'язки та відповідальність сторін. ДЧОРЕ погоджується із центральними органами виконавчої влади, що здійснюють управління в електроенергетиці; національною комісією регулювання електроенергетики України, Антимонопольним комітетом України [4].

Невід'ємною частиною ДЧОРЕ є затверджені постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 12.11.1997 р. № 1047а Правила ОРЕ України [5], які визначають механізм функціонування ОРЕ України, порядок розподілу навантажень між генеруючими джерелами, правила формування ринкової ціни на електричну енергію.

На законодавчому рівні передбачено деякі вимоги щодо функціонування оптового ринку електроенергії, а саме:

- всі суб'єкти підприємницької діяльності з виробництва й постачання електричної енергії мають рівноправний доступ до ОРЕ України та послуг електричних мереж після отримання відповідної ліцензії на право здійснення цих видів діяльності;
- електрична енергія продається та купується за Правилами ОРЕ України;
- ціни на електричну енергію генеруючих компаній та оптові ціни визначаються також за Правилами ОРЕ України;
- всі учасники ОРЕ укладають договори купівлі-продажу електричної енергії із суб'єктом підприємницької діяльності, який здійснює оптове постачання електричної енергії відповідно до договору, на підставі якого створюється ОРЕ [4; 5].

Вбачається за необхідне також зазначити, яким чином здійснюються розрахунки на ОРЕ України.

Для проведення розрахунків за закупле-ну на ОРЕ України та спожиту електричну енергію енергопостачальники, що здійснюють підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, їх відокремлені підрозділи та оптовий постачальник електричної енергії відкривають в установах уповноваженого банку поточні рахунки зі спеціальним режимом використання ОРЕ – рахунки суб'єктів підприємни-

цької діяльності, що здійснюють постачання електричної енергії на закріпленій території та оптове постачання електричної енергії, відкриті в уповноваженому банку й призначені виключно для накопичення коштів, отриманих за електричну енергію від споживачів, та розрахунків з учасниками ОРЕ [2]. Перелік поточних рахунків зі спеціальним режимом використання в уповноваженому банку для зарахування коштів за електричну енергію затверджується та доводиться до відома споживачів НКРЕ України.

Споживачі, які купують електричну енергію в енергопостачальників, що здійснюють підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, вносять плату за поставлену їм електричну енергію виключно на вищезазначений поточний рахунок енергопостачальника в уповноваженому банку. У разі перерахування споживачами коштів за електричну енергію на інші рахунки отримувачі повинні повернути ці кошти за заявою споживача або за власною ініціативою в триденний термін з моменту їх отримання. У разі неповернення споживачу в цей термін коштів, сплачених на інші, не на поточні рахунки зі спеціальним режимом використання, ці суми підлягають вилученню до Державного бюджету України як санкція за вчинене правопорушення і не зараховуються як оплата електричної енергії. Однак зарахування коштів до Державного бюджету України не звільняє їх отримувача від повернення цих коштів споживачу електричної енергії [4; 5].

Ціни купівлі електроенергії від виробників поділяються на дві групи.

Перша група – це тарифи, які формує Національна комісія регулювання електроенергетики для продажу електроенергії на Оптовий ринок атомними електростанціями Національної атомної енергогенеруючої компанії ДП НАЕК "Енергоатом", теплоелектроцентралями, гідроелектростанціями, вітровими установками. При цьому до тарифу для АЕС не закладені величезні витрати на утилізацію ядерного палива, модернізацію або закриття атомних реакторів після закінчення терміну їх експлуатації.

Тариф на передачу електроенергії високовольними мережами формується методом "поштової марки" [1, с. 8].

Друга група – це ціни, які формуються для генеруючих компаній теплових електростанцій за Правилами ОРЕ [4; 5].

В англо-уельській моделі енергоринку істотним елементом є ринковий механізм ціноутворення на покупну й продавану електроенергію за годинами майбутньої доби, реалізовану на конкурентній основі через подачу цінових заявок і включення в диспетчерський графік енергоблоків ТЕС у міру

зростання собівартості, що заявляється [1, с. 8].

Відповідно до правил ОРЕ, встановлюється гранична (маргінальна) ціна, за якою оплачується електроенергія, закуплена у виробника. Гранична ціна системи $C_{\text{гран}}$ являє собою цінову заявку найбільш дорогого маневреного енергоблоку, який бере участь у покритті графіка навантаження в кожну годину майбутньої доби [10].

У ціновій заявці кожного енергоблоку ТЕС відображено реальні виробничі витрати при роботі блоку в заданому режимі, виходячи з оплати за електроенергію, заявлену робочу потужність, маневреність; додаткову оплату за пуски блоків, недовиробіток (надвиробіток) електроенергії за умовами роботи ОЕС України. При формуванні зазначених платежів (оплат) враховується виконання кожним блоком диспетчерського графіка навантаження та в разі, якщо є порушення, які диспетчер фіксує в електронному диспетчерському журналі, блоки теплових електростанцій "штрафуються", тобто зменшується оплата за продану ними на ОРЕ електроенергію [4; 3, с. 11].

Виробник зацікавлений у зниженні витрат, щоб отримати прибуток P_g за рахунок маржі між граничною ціною $C_{\text{гран}}$ і ціною електроенергії енергоблоку C_g . Чим нижча собівартість виробництва електроенергії в енергоблоку, тим більше її маржа за продажу електроенергії ДП "Енергоринок":

$$P_g = C_{\text{гран}} - C_g, g=1,2,\dots, \quad (1)$$

де C_g – ціна електроенергії g -го енергоблоку.

На розмір маржі у формулі (1) впливає величина граничної ціни електроенергії $C_{\text{гран}}$. В англо-уельській моделі енергоринку високі значення граничної ціни $C_{\text{гран}}$ забезпечують газотурбінні установки (ГТУ) – малоекономічні пікові потужності. Через низький ККД ціна вироблення електроенергії на ГТУ досить висока. А оскільки ГТУ включаються в мережу тільки в години пікового навантаження, це збільшує граничну ціну системи і, отже, прибуток виробників електроенергії. Відношення граничних цін у години максимуму навантаження та в нічний час в англо-уельській моделі $C_{\text{п}}/C_{\text{н}}$ дорівнює 5. У структурі генеруючих потужностей ОЕС України роль пікових потужностей виконують ГЕС з їх дешевою електроенергією й пилувугільні ТЕС з вимушеною зупинкою на ніч, що позначається на граничних цінах на електроенергію, не викликаючи зацікавленості виробників у регулюванні режимів електроспоживання. Відношення граничних цін на електроенергію в піковій та нічній зонах добового графіка навантаження ОЕС України не перевищує $C_{\text{п}}/C_{\text{н}}$ 1,7 [1, с. 8].

Ці розрахунки показують, що за існуючих умов енергогенеруючі компанії ТЕС мало зацікавлені в зниженні ціни електроенергії, що поставляється на енергоринок. Тому кінцеві споживачі електричної енергії значно програють, отримуючи дорогу за собівартістю електроенергію, за умов, коли можливе суттєве її зменшення.

IV. Висновки

Вдосконалення нормативно-правової бази щодо регулювання відносин у сфері електроенергетики та на оптовому ринку електроенергії має передувати запровадженню реформ і забезпечуватися органами законодавчої та виконавчої влади, оскільки державне регулювання в електроенергетиці повинно бути спрямовано на забезпечення балансу інтересів держави, суб'єктів електроенергетики та споживачів електроенергії.

Метою подальшого розвитку ОРЕ України слід визначити:

- забезпечення енергетичної безпеки держави;
- надійне та безперебійне задоволення потреб споживачів в електричній енергії за оптимальною ціною на основі конкуренції між виробниками і між постачальниками з урахуванням економічно обґрунтованих витрат на її виробництво, передачу та постачання;
- забезпечення фінансової стабільності й прибутковості підприємств електроенергетичної галузі та залучення інвестицій у галузь;
- технічне оновлення електроенергетичної галузі.

Для поліпшення фінансового стану в електроенергетичній галузі необхідно вжити заходів щодо:

- вирішення проблеми боргів суб'єктів ОРЕ та їх дисбалансу;
- забезпечення повної поточної оплати за електричну енергію;
- удосконалення принципів ціноутворення з метою створення сприятливих умов для розвитку суб'єктів електроенергетики та надходження інвестицій у галузь, забезпечення економічно ефективної модернізації обладнання, отримання обґрунтованої норми прибутку, а також з метою управління попитом на електричну потужність та енергію й економічного стимулювання енергозбереження в споживачів шляхом повного відшкодування всіх витрат, пов'язаних з виробництвом, передачею та постачанням електричної енергії;
- оптимізації податкового режиму, у тому числі методів нарахування податкових зобов'язань в електроенергетичній галузі;
- недопущення обмеження платоспроможного попиту в структурі ОРЕ;

- обмеження адміністративного втручання в управління грошовими потоками на ОРЕ;
- зниження рівня нормативних та понаднормативних втрат в електричних мережах;
- поетапного впровадження нових систем комерційного обліку електричної енергії та інформаційного обміну на всіх етапах купівлі-продажу електричної енергії, визначення джерел їх фінансування.

Література

1. Дерзкий В.Г. Анализ эффективности функционирования оптового рынка электроэнергии / В.Г. Дерзкий, О.В. Мозенков // Энергетика та електрифікація. – 2009. – № 5. – С. 7–13.
2. Про внесення змін до Закону України "Про електроенергетику": Закон України від 22.06.2000 р. № 1821-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 38. – Ст. 321.
3. Продан Ю.В. Державне регулювання електроенергетики та формування тарифної і цінової політики України / Ю.В. Продан // Энергетика и электрификация. – 2001. – Спецвыпуск. Август. – С. 7–13.
4. Про електроенергетику: Закон України від 06.10.1997 р. № 575/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 1. – Ст. 1.
5. Про затвердження правил оптового ринку електричної енергії України: Постанова Національної комісії регулювання електроенергетики України від 12.11.1997 р. № 1047а [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forca.com.ua/knigi/pravila/pravila-optovogo-rinku-elektrichnoi-energii-ukraini.html>.
6. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – Ст. 164.
7. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
8. Про заходи щодо ринкових перетворень в галузі електроенергетики України: Указ Президента України від 21.05.1994 р. № 244/94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=244%2F94>.
9. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 01.06.2000 р. № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
10. Про Національну комісію з питань регулювання електроенергетики: Указ Президента від 08.12.1994 р. № 738/94

[Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=335%2F98>.

11. Про природні монополії : Закон України від 20.04.2000 р. № 1682-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 30. – Ст. 238.

Смолярова М.Л., Кругликов Є.С. Правове регулювання відносин на оптовому ринку електричної енергії України

Анотація. У статті розглянуто правові проблеми організації та функціонування оптового ринку електричної енергії України; обґрунтовано напрями вдосконалення законодавства у сфері регулювання відносин суб'єктів господарювання в процесі виробництва, передачі та постачання електричної енергії.

Ключові слова: оптовий ринок електричної енергії України, об'єднана енергосистема України, електроенергетика, ціна електроенергії, тариф на електроенергію, законодавство.

Смолярова М.Л., Кругликов Е.С. Правовое регулирование отношений на оптовом рынке электрической энергии Украины

Аннотация. В статье рассматриваются правовые проблемы организации и функционирования оптового рынка электрической энергии Украины; обосновываются направления по совершенствованию законодательства в сфере регулирования отношений субъектов хозяйствования в процессе производства, передачи и поставки электрической энергии.

Ключевые слова: оптовый рынок электрической энергии Украины, объединенная энергосистема Украины, электроэнергетика, цена электроэнергии, тариф на электроэнергию, законодательство.

Smolyarova M., Kruglikov E. Legal Regulation of the Wholesale Electricity Market of Ukraine

Annotation. The article examines the legal problems of organization and functioning of the wholesale electricity market of Ukraine; justified directions for improvement of legislation in regulating the relations of economic entities in the process of generation, transmission and supply of electrical energy.

Key words: wholesale market electricity in Ukraine, the united energy system of Ukraine, power generation, electricity price, electricity tariff, legislation.